

УДК 069.6-001.89(477.8)"1975/1989"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.15>

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (1975–1989 РР.)

Грицюк Діонісій,*аспірант кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства**та інформаційно-аналітичної діяльності**Волинського національного університету**імені Лесі Українки*

ORCID ID: 0000-0002-4110-5162

У статті розглядається науково-дослідна робота історико-культурних заповідників у західних областях України, що проводилась впродовж 1975–1989 рр. Основна увага звертається на організацію діяльності з виявлення та наукового опрацювання об'єктів культурної спадщини, що були локалізовані на території історико-культурних заповідників м. Львова, м. Луцька та м. Острога. Охарактеризовані домінуючі напрями практичної реалізації науково-дослідних робіт на базі історико-культурних заповідників у регіоні. Окреслені основні досягнення в роботі історико-культурних заповідників, отримані в результаті проведення науково-дослідних заходів.

Встановлено, що головним напрямом науково-дослідної діяльності в період 1975–1989 рр. стало проведення археологічних досліджень. Важливу роль в організації досліджень відігравали фахові археологічні установи, котрі тісно співпрацювали з історико-культурними заповідниками. Результатом проведеної роботи цього періоду є значна кількість наукових праць, в яких представлені основні здобутки археологічних експедицій та подані історичні відомості про архітектурні та археологічні пам'ятки. Матеріали, виявлені в процесі досліджень, стали основою фондів та експозицій історико-культурних заповідників. Встановлено прогалини, допущені в організації науково-дослідної діяльності історико-культурних заповідників. За результатами дослідження зроблено висновок, що науково-дослідна робота цього періоду стала вагомим кроком у процесі вивчення пам'яток культури регіону та має значний вплив на організацію діяльності історико-культурних заповідників у наш час.

Ключові слова: історико-культурні заповідники, науково-дослідна діяльність, західні області України, пам'яткоохоронна робота, археологічні дослідження, охоронна зона.

Gritsyuk Dionysiy. Research activity of historical reserves in the Western regions of Ukraine (1975–1989 pp.)

The article examines the research work of historical and cultural reserves in the Western regions of Ukraine, which was conducted in 1975–1989. Lviv, Lutsk and Ostroh. The dominant directions of practical realization of research works on the basis of historical and cultural reserves in the region are characterized. The main achievements in the work of historical and cultural reserves, obtained as a result of research activities, are outlined. It is established that the main direction of research activity in the period 1975–1989 was conducting archaeological research. An important role in the organization of research was played by professional archaeological institutions, which worked closely with historical and cultural reserves.

The result of this period is a large number of scientific works, which present the main achievements of archaeological expeditions and provide historical information about architectural and archaeological sites. Materials discovered during the research became the basis of funds and exhibitions of historical and cultural reserves. Gaps in the organization of research activities of historical and cultural reserves have been identified. According to the results of the study, it was concluded that the research work of this period was an important step in the study of cultural monuments of the region and has a significant impact on the organization of historical and cultural reserves in our time.

Key words: historical and cultural reserves, research activities, Western regions of Ukraine, monument protection work, archeological research, protection zone.

Вагома роль у розбудові Української держави, вирішенні багатьох питань, пов'язаних із вивченням, збереженням і забезпеченням охорони об'єктів культурної спадщини, належить історико-культурним заповідникам. Їх багатогранна діяльність у другій половині ХХ ст. виступала потужною складовою формування української ідентичності, національної самосвідомості й духовності українського суспільства. У 1970–1980-х рр. історико-культурні заповідники, зокрема, західних областей України проводили активні наукові дослідження, пов'язані з археологічними обстеженнями, архітектурними, мистецькими студіями, підготовкою реставраційних робіт тощо. Значна частина об'єктів культурної спадщини, котрі складають матеріальну основу нинішніх історико-культурних заповідників, була виявлена та опрацьована в результаті наукових досліджень в означений хронологічний період [3]. Тому вивчення й узагальнення напрацьованого історико-культурними заповідниками досвіду дасть змогу відтворити цілісну

картину реалізованих у 1970–1980-х рр. пам'яткоохоронних заходів, виокремити найрезультативніші досягнення у дослідженні пам'яток історії та культури західних областей України.

Історико-культурні заповідники України створюються на базі ансамблів та комплексів пам'яток, що мають визначну історичну цінність та перебувають під охороною держави [19, с. 111]. Проведення науково-дослідних робіт на базі історико-культурних заповідників дає змогу вивчати особливості історичного розвитку окремих населених місць, наповнює пам'ятками фонди заповідників, що в свою чергу слугує основою організації культурно-освітньої, інформаційної діяльності та популяризації культурної спадщини. Детальне вивчення змісту, методів, особливостей та результатів науково-дослідної роботи, що проводилася й проводиться заповідниками, дає змогу оцінити значення діяльності цих установ в системі організації охорони культурної спадщини в державі.

Науково-дослідна діяльність як базовий аспект охорони культурної спадщини, історичні процеси становлення пам'яткоохоронної системи (на прикладі окремих фахових інституцій та в державі загалом) розглядається у дослідженнях цілої плеяди науковців різного фахового спрямування. Тема доволі якісно опрацьована з точки зору правового становлення. Процеси формування нормативно-правової бази, що регулює роботу історико-культурних заповідників в Україні, зокрема, загальні засади збереження історико-культурної спадщини та юридична складова організації пам'яткоохоронної діяльності, розглянута в дослідженнях В. Акуленка та Т. Федорової [1; 18]. Проблематика державного регулювання пам'яткоохоронної сфери та роботи історико-культурних заповідників у ХХ ст. представлена у праці С. Заремби [10]. Роль історико-культурних заповідників у системі охорони культурної спадщини визначена у працях С. Кота [11].

Важливим матеріалом до вивчення науково-дослідної роботи історико-культурних заповідників є результати пошукових археологічних робіт, представлені у працях археологів, безпосередньо причетних до реалізації дослідницької функції у заповідниках. Зокрема, у процесі вивчення роботи Львівського історико-культурного заповідника цінна інформація подана у працях І. Свешнікова, В. Багрія, В. Ауліха та В. Артюха [2; 3; 4; 16]. Про роботу історико-культурного заповідника у м. Луцьку знаходимо відомості у працях М. Малевської, М. Кучинка та С. Терського [12; 13; 17]. Результати науково-дослідної роботи в Острозькому історико-культурному заповіднику представлені в наукових працях О. Годованюк та Б. Прищепи [7; 15]. Окремо варто відзначити видання, у котрих представлені основні здобутки історико-культурних заповідників у пам'яткоохоронній справі в радянський період. У цьому напрямку працювали А. Хведась, Т. Трегубова, В. Вуйцик та В. Бадяк [5; 6; 18; 20]. Таким чином, у науковій літературі наявна значна кількість інформації, важливої для дослідження науково-дослідної діяльності історико-культурних заповідників, у тому числі західних областей України.

Метою статті є висвітлення науково-дослідної роботи як одного з вагомих складників пам'яткоохоронної діяльності історико-культурних заповідників західних областей Української РСР у 1975–1989 рр. Для оцінки результатів науково-дослідної роботи та роз'яснення її специфіки ставиться завдання розглянути домінуючі напрями практичної реалізації проведених історико-культурними заповідниками досліджень у регіоні, а також визначити основні досягнення в роботі історико-культурних заповідників, отримані в результаті проведення пошукових та науково-дослідних заходів.

У статті перевага надається роботі історико-культурних заповідників м. Львова, м. Луцька та м. Острога. Об'єднання зазначених заповідників в одну групу пояснюється територіальною близькістю (зазначені установи знаходяться у західних областях України) та часовими проміжками заснування цих установ (названі заповідники були створені у 1970–1980-х рр.) [10, с. 185].

Науково-дослідна діяльність у радянський період була одним з основних напрямів роботи історико-культурних заповідників. У Положенні про історико-культурний заповідник (основний установчий документ) передбачалося здійснення науково-дослідної роботи шляхом: вивчення пам'яток, проведення археологічних розкопок, проведення експедицій та наукових відряджень, збору колекцій музейного значення, вивчення історичних пам'яток та встановлення їх містобудівної, архітектурної, художньої і наукової цінності [19, с. 113–114].

В організації науково-дослідної та пошукової діяльності найбільша увага була приділена археологічним роботам, що проводилися за ініціативою історико-культурних заповідників та у співпраці з іншими інституціями охорони культурної спадщини. Зокрема, після створення історико-культурного заповідника у Львові були проведені масштабні археологічні дослідження. Під керівництвом І. Свешнікова, а згодом О. Ратича були проведені розкопки на Високому Замку на площі понад 500 квадратних метрів. Це дало можливість виявити рештки круглої кутової вежі з південною і західною стіною фортеці. Під час розкопок також виявили багатий археологічний матеріал ХІІ–ХІV ст. [16, с. 182–186]. У подальшому Р. Багрій у 1975–1976 рр. провів розкопки в центральній частині міста на площі 250 квадратних

метрів. Дослідник виявив там поселення XI–XIV ст. Схожі за обсягом розкопки здійснили в 1970-х рр. на території західної тераси біля підніжжя Замкової гори, між церквами святого Миколая, святого Онуфрія, святої Анни і святої Параскеви П'ятниці археологи Р. Багрій, І. Свешніков та І. Могитич. Два археологічні розкопи було зроблено на вулиці Татарській у Львові. Результатом цих робіт стало виявлення та подальше дослідження пам'ятки кам'яної забудови XVI–XVII ст. [4, с. 226–227].

Від 1977 р. українські науковці продовжували археологічні дослідження в місті спільно з членами Львівського загону Архітектурно-археологічної експедиції Ленінградського відділення Інституту археології СРСР в Москві. Керівниками зазначеної експедиції були призначені М. Малевська та І. Іоаннісян. Під час здійснення археологічних робіт були проведені невеликі розкопки поблизу церкви святого Миколая, костелу Івана Хрестителя. Завдяки цим роботам працівникам історико-культурного заповідника вдалося дослідити архітектурні ансамблі та численний археологічний матеріал XII–XIV ст. [18, с. 111–116].

Поблизу монастиря святого Онуфрія на схилах і терасах Високого Замку в різні часи працювало кілька експедицій. У 1975 р. культурний шар в зазначеній зоні розпочали досліджувати І. Свешніков та Л. Мацкевий [2, с. 296–297]. У проміжку 1983–1989 рр. археологічні дослідження на вище вказаній території проводилися рід керівництвом Р. Багрія. Під час цих розкопок знайдено скарб срібних монет XIX ст., що знаходився біля західної стіни Онуфріївського монастиря. Варто відзначити, що мали місце дослідження, які здійснювались у рамках рятівних заходів археологічної спадщини, котрій загрожувало знищення внаслідок нового будівництва. Зокрема, це стосується досліджень на вул. Театральній, проведених під керівництвом Р. Багрія у 1987 р. Зазначені роботи передували спорудженню критого підземного переходу між СШ № 62 і будинком колишньої єзуїтської колегії [4, с. 226]. Під час розкопок було виявлено керамічні уламки періоду раннього заліза. Ці знахідки стали об'єктом детального вивчення та згодом були представлені в експозиції Археологічного музею Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України.

Упродовж 1977–1978 рр. до проведення археологічних досліджень на території історико-культурного заповідника у Львові долучилися В. Ауліх, Р. Багрій, Р. Бучко, А. Кос, С. Малець та А. Скрентович. Результатом роботи науковців стало виявлення та опрацювання археологічного матеріалу на площі Івана Підкови у Львові. Зусиллями працівників Львівського історичного музею у 1977 р. були організовані розкопки на перетині вулиць Руської та Підвальної Їх результатом стало виявлення решток оборонних споруд міста, зокрема, стіни і бастіонів XIV–XVII ст. [3, с. 181]. На даний час доволі складно надати об'єктивну оцінку науково-дослідної роботи в Львівському історико-культурному заповіднику. Адже загалом спостерігається активний розвиток лише одного з напрямів науково-дослідної роботи, а саме археології. Не зустрічаємо відомостей про організацію пошукових етнографічних експедицій та роботу закупівельних комісій при історико-культурному заповіднику. Упродовж 1970–1980-х рр. основна увага приділяється превентивній археологічній роботі. Дослідження дали змогу встановити датування пам'яток та виділити основні етапи забудови міста. Однак за методами проведення досліджень, зазначені роботи мають всі ознаки руйнівної археології. На цьому етапі науково-дослідної роботи у Львові не було приділено належної уваги для організації консервації археологічних пам'яток, а також не застосовувались методи неруйнівної діагностики.

Незважаючи на певні прогалини в науково-дослідній роботі на базі історико-культурного заповідника варто відзначити якісне втілення результатів проведених археологічних робіт у подальшій організації захисту та збереження об'єктів культурної спадщини. Першочергово це стосується ремонтно-реставраційних робіт щодо нововиявлених пам'яток. Одним з найяскравіших проявів пам'яткоохоронної діяльності Львівського історико-культурного заповідника в означений хронологічний період можна вважати реставрації та впорядкування території на вулиці Підвальної. Значну роль у даному аспекті відіграло хороше матеріальне забезпечення. Зокрема В. Бадяк надає інформацію про асигнування коштів у 1976–1977 рр., на реставраційні роботи та благоустрій вулиць Підвальної і Вислової, у розмірі 2730 карбованців (з Держбуду при Раді Міністрів УРСР у 1976 р. було виділено 1260 тис. крб., у 1977 р. – 1470 тис. крб.) [5, с. 452].

На основі архітектурно-археологічних досліджень, проведених у 1977–1978 рр., було визначено датування та архітектурні особливості пам'ятки сакрального мистецтва XIII – початку XIV ст. – церкви святої Параскеви П'ятниці. При дослідженні храму виявили готичні фундаменти. Окрім археологічних робіт мали місце і реставраційні, зокрема, в 1980 р. був відреставрований іконостас початку XVII ст. [5, с. 453].

Загалом за результатами науково-дослідної діяльності на базі історико-культурного заповідника у Львові було обліковано та прийнято під державну охорону 93 пам'ятки згідно Постанови Ради міністрів УРСР від 6 серпня 1979 р. Серед пам'яток, що потрапили під охорону держави В. Бадяк виділяє найбільш вагомий об'єкти культурної спадщини, на його думку це: ратуша, старий будинок університету

імені Івана Франка, споруди театрів імені М. Заньковецької та театру опери і балету, наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, палацу Потоцького, а також вісім культових будівель та об'єктів, пов'язаних з комплексом монастиря бернардинців (дзвіниця, ротонда над криницею та пам'ятна колона) [5, с. 452]. Перелік об'єктів культурної спадщини також був поповнений житловими будинками, спорудженими на території заповідника [1]. Серед будівель, котрі отримали статус пам'ятки, значна частка припадала на будинки, в яких мешкали партійні діячі та представники культури і науки радянського часу [5, с. 454]. Внесення цих об'єктів до списку пам'яток архітектури та містобудування вірогідно, стало вимушеним кроком у умовах ідеологічного тиску на пам'яткоохоронні установи.

Збільшення кількісного складу об'єктів культурної спадщини у Львові сприяло збільшенню асигнувань на утримання пам'яток і проведенню реставрацій та інших охоронних заходів щодо історичної забудови міста. Для прикладу в 1978–1983 рр. була проведена капітальна реставрація Театру опери і балету. Також мали місце реставраційні роботи організовані у 1981 р., спрямовані на оновлення приміщення міського арсеналу, реконструкцію фрагментів оборонного муру та Шевської вежі. У подальшому зазначені приміщення були передані у користування для відділу стародавньої зброї Історичного музею Львова [5, с. 452–453]. Одночасно у місті зросла частка пам'яток архітектури, пристосованих до культурних потреб [18, с. 262–263].

Неоднозначним аспектом роботи історико-культурного заповідника можна вважати пристосування сакральних споруд до радянської дійсності. Оскільки переважна більшість релігійних громад міста перестала існувати або ж перебувала в напівлегальному становищі, храми пристосовувалися під музеї та державні установи. Так, у костелі Марії Сніжної було відкрито Музей фотографії, в костелі святого Івана Хрестителя – Музей археології Львова, в костелі кармеліток босих (Стрітєння Господнього) – Будинки метрології і стандартизації [6, с. 21]. Такий підхід до використання пам'яток архітектури не можна вважати вдалим, оскільки найбільш доречно використовувати об'єкти архітектури у відповідності до їх первісного призначення. Однак пристосування пам'яток до потреб суспільства відбувалося під тотальним контролем радянської ідеології, тому розміщення музеїв у сакральних будівлях було чи не єдиним варіантом пристосування архітектурних об'єктів без завдання значної шкоди останнім.

У 1987 р. за рішенням Львівського облвиконкому було обліковано та взято під охорону майже 70 пам'яток мистецтва, серед яких абсолютна більшість – це надгробні пам'ятники на Личаківському цвинтарі. Таким чином, кількість об'єктів культурної спадщини, що перебували під охороною держави, зросла. А подальші пам'яткоохоронні заходи, спрямовані на збереження Личаківського кладовища, дали змогу реорганізувати меморіальний комплекс в окремий заповідник.

Організація науково-дослідної роботи у Львівському історико-культурному заповіднику, окрім практичного втілення у вигляді археологічних робіт, обліку пам'яток та безпосереднього здійснення ремонтно-реставраційних заходів, виявлялася також в активному висвітленні результатів проведеної роботи у наукових фахових та науково-популярних виданнях. Значним недоліком роботи історико-культурного заповідника стала відсутність власного фахового видання, відповідно результати досліджень публікувалися науковцями у журналах та збірниках інших організацій та наукових інституцій. Так, науковці публікували результати досліджень у збірнику наукових праць «Київська Русь: культура, традиції», який видався у Києві. Матеріали досліджень були представлені також в Московському виданні «Археологические открытия» у збірниках 1979, 1980, 1982 та 1987 років [17]. Виступи і публікації українських учених і співробітників Львівського історико-культурного заповідника неодноразово представлялися на Міжнародному конгресі слов'янської археології у Москві. Також статті науковців видавалися у Львівських журналах «Дзвін» та «Жовтень» [6].

На базі історико-культурного заповідника «Старий Луцьк» організація науково-дослідної роботи відбувалася за схожим до Львівського заповідника принципом. Спільною рисою роботи цих заповідників було приділення основної уваги з поміж всього комплексу наукових досліджень саме археології. Науково-дослідна робота в історико-культурному заповіднику м. Луцька цього періоду була зосереджена на вивченні залишків церкви Івана Богослова (пам'ятка археології місцевого значення) та Луцького замку. Власне активні археологічні роботи були розпочаті у 1984–1986 рр. [14, с. 134]. Результатом першої експедиції стало виявлення на території замку залишків пам'ятки архітектури XII ст. – церкви Івана Богослова. Знаковим досягненням на вказаному етапі дослідження стало облаштування захисної покрівлі над археологічним розкопом, яке забезпечило віднайдені залишки храму від природного руйнування [14, с. 135]. У 1987 р. на території історико-культурного заповідника були продовжені археологічні дослідження під керівництвом науковців М. Кучинка та М. Говденко. Роботи проводились у південно-східній частині Луцького Верхнього замку. Їх результатом стало відкриття і обстеження першого рівня Стирової вежі. Під час проведення робіт було виявлено чимало археологічного матеріалу XI–XIV ст. та вперше

досліджено підмурівки стін та веж замку. Це дає змогу припускати наявність оборонних споруд в зазначеній частині замку вже з XI ст. Також за результатами досліджень було встановлене датування основних періодів будівництва мурованого замку у Луцьку [12, с. 29–32].

Археологічні дослідження на території Луцького замку продовжились у 1983–1987 рр. та були проведені експедиційною групою Інституту матеріальної культури Академії наук СРСР під керівництвом М. Малевської. В окреслений період досліджено основу північних замкових мурів та відкрито фундаменти Владичої вежі. Були проведені також роботи з дослідження замкового палацу та повністю завершені розкопки збереженої частини замкової церкви Івана Богослова [13, с. 108]. Окрім дослідження архітектурних особливостей об'єктів Луцького замку було виявлено поховання (вірогідно, князівська усипальниця), локалізована у східній частині території храму за межами апсиди зазначеної споруди [13, с. 138].

Поряд з дослідженням території Луцького замку у названий період було проведено археологічні розкопки на території Луцького середмістя. Відзначу, що зазначені дослідження не мали на меті всебічне дослідження території старої частини Луцька, тому розкопки проводилися фрагментарно. За їх результатами було виявлено низку об'єктів монументальної архітектури та вдалось визначити датування окремих міських храмів. Власне це стосується дослідження церкви св. Покрови, датованої XIII–XIV ст. та церкви св. Дмитрія (орієнтовне датування XII–XVI ст.). Проведені дослідження зазначених пам'яток сакральної забудови міста дали змогу визначити архітектурні особливості цих об'єктів на ранньому етапі існування. Зокрема С. Терський відзначає, що згідно з планами будівель та схематичними зображеннями розробленими М. Малевською, загальною рисою для вище згаданих храмів є: «стовпоподібність, суворість центральності та вертикальна спрямованість». Зазначені архітектурні особливості дозволяють відносити храми до забудови давньоруського періоду. [17, с. 12].

Результатом науково-дослідних робіт, проведених на базі Луцького історико-культурного заповідника наприкінці 1980-х рр., стала музеєфікація залишків церкви Івана Богослова та проведення ремонтно-реставраційних робіт оборонних споруд замку. Археологічні знахідки, виявлені на території Луцького замку, були передані до Українського науково-реставраційного проектного інституту «Укрпроектреставрація» для детальнішого обстеження і реставрації та згодом стали основою археологічного фонду історико-культурного заповідника. Частина знахідок на даний час представлена в експозиції «Волинські старожитності» у Луцькому замку.

Результати досліджень були представлені у звітах про проведення археологічних робіт та наукових статтях, котрі в 1980-х рр. були опубліковані у московському виданні «Археологические открытия». Публікації, у яких представлялися археологічні роботи у Луцьку, здебільшого були видані у 1995–2007 рр. та увійшли до наукових збірників «Старий Луцьк», «Історія Русі-України», «Волинські старожитності» тощо. Результати досліджень також стали основою до написання окремих праць з історії Волині [12; 13; 14].

Комплекс архітектурних пам'яток м. Острога було оголошено історико-культурним заповідником 11 серпня 1981 р. Об'єкти культурної спадщини передані для історико-культурного заповідника потребували всебічного наукового опрацювання з метою подальшої реставрації пам'яток архітектури та розміщення музейних експозицій. Дослідження історичних об'єктів м. Острога здійснювались під керівництвом О. Годованюк. Так, у 1963–1970 рр. були організовані археологічні розкопки Луцької надбрамної вежі, датованої XVI ст. Науково-дослідні роботи на території зазначеної пам'ятки були продовжені у 1980-х роках під керівництвом К. Присяжного. Завдяки старанням цього дослідника було виявлено нижній ярус оборонної споруди, отвір бійниці, яка прострілювала рів, визначено глибину рову, розміри підйомного мосту та опори нерухомого мосту. У подальшому приміщення Луцької вежі було пристосоване та обладнане як експозиційна площа музею книгодрукування. Також О. Годованюк здійснила спробу археологічного дослідження Замкової гори у 1967–1969 рр. За результатами роботи були виявлені фундаменти кам'яного муру, датованого кінцем XI–XII ст. (7, с. 322). Дослідження на Замковій горі були продовжені за ініціативою співробітників історико-культурного заповідника у 1979 р. Археологічні роботи у цей період проводив О. Бондарчук. Результатом його роботи стало опрацювання культурного шару у північній частині Замчища біля Мурованої вежі [15, с. 335–337].

У 1972–1978 рр. розпочалися археологічні роботи на території комплексу споруд Острозького замку – пам'ятки XIV–XVI ст. – та Свято Троїцького монастиря у с. Межиріч біля Острога, який також входив до складу історико-культурного заповідника [8, с. 33–36].

Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. у с. Межиріч за проектом О. Годованюк працівниками Львівської реставраційної майстерні було проведено необхідні роботи по консервації та реставрації келій монастирських корпусів, оборонних стін, на яких, зокрема, було відновлено орнаменти, виконані у техніці сграфіто, а також зведене циліндричне склепіння над Заславською брамою і перекрита гонтом унікальна споруда поч. XVII ст. – так звана піч князя Януша.

Результати науково-дослідної роботи означеного періоду знайшли відображення у виготовленні проєктів на реставраційні роботи над Луцькою, Татарською, Круглою баштами, а також Богоявленського собору і синагоги.

Окрім організації археологічних робіт працівники історико-культурного заповідника м. Острога активно долучалися до організацій пошукових експедицій з метою комплектування художньої збірки музею, зокрема у 1980–1990 рр. була укомплектована колекція іконопису. У 1977–1980 рр. під керівництвом П. Жолтовського були проведені обстеження практично усіх церков Острозького району, взято на облік понад 250 художніх пам'яток, обстежено також церкви Славутського, Білоцерківського, Гошанського районів, під час експедицій придбано сотні художніх творів (ікони, скульптури, стародруки) [20, с. 21]. Восени 1984 р. було врятовано монументальні скульптури Св. Франциска та Антонія школи Пінзеля, які зняли з Шумського костелу перед його знищенням. Було придбано сотні творів українського мистецтва радянських часів, систематично проводилися закупівлі предметів побуту ХІХ – поч. ХХ ст. (посуд, світильники, меблі) [20, с. 22].

Результатом науково-дослідної роботи, проведеної у 1970–1990 рр., стало формування основного фонду історико-культурного заповідника. Значна частина пам'яток, зібраних та досліджених в окреслений період, на даний час є основою постійних експозицій у музеях історико-культурного заповідника. Зокрема, це колекція книг та стародруків, пам'ятки сакрального мистецтва та іконопису, а також нумізматична колекція.

Результати досліджень знайшли відображення у науковій літературі та були представлені на конференціях «Археологічні дослідження на Україні», що відбувалися у Києві у 1969–1978 рр. Матеріали археологічних робіт в Острозі були опубліковані фахових у статтях з археології, авторами яких є О. Годованюк та Б. Прищепа [8; 15].

Отже, на базі історико-культурних заповідників у західних областях України в період 1975–1989 рр. була організована активна науково-дослідна робота. Значною мірою науково-дослідна діяльність історико-культурних заповідників стала логічним продовженням досліджень започаткованих у 60–70-ті рр. ХХ ст. Основна увага науково-дослідницької роботи була спрямована на проведення археологічних досліджень. До організації таких досліджень були залучені працівники фахових установ республіканського та всесоюзного значення, зокрема активно залучалися провідні археологи Інституту археології НАН СРСР та його філій. Результати досліджень були представлені в наукових публікаціях цілої плеяди вчених у Київських, Львівських та Московських фахових виданнях. Також результати археологічних робіт та відповідні наукові відкриття були опубліковані у місцевих науково-популярних виданнях. При історико-культурних заповідниках у окреслений період були відсутні власні видання, що негативно відобразилося на організації дослідницької роботи в зазначених установах. Науково-дослідна робота мала ряд прогалин, зокрема під час вивчення зазначеного аспекту зустрічається мало відомостей про експедиційну роботу заповідників з метою збору історичних предметів, а також практично відсутнє представлення такої роботи у науковій літературі.

Втім знаходимо чимало відомостей про пам'ятки, виявлені у процесі науково-дослідної роботи. Нововиявлені об'єкти культурної спадщини були детально опрацьовані та згодом внесені до державного реєстру пам'яток. Для збереження об'єктів культурної спадщини проводилися реставраційні заходи під керівництвом фахової установи «Укрзахідпроектреставрація». Переважна частина виявлених об'єктів стала основою фондів історико-культурних заповідників.

Відповідно науково-дослідна діяльність на базі історико-культурних заповідників загалом проводилась на належному рівні. Результати досліджень цього періоду є основою експозицій історико-культурних заповідників, а наукові матеріали, отримані в процесі проведення науково-дослідної роботи, не втратили актуальності нині та є важливим джерелом вивчення історії західних земель. Тому науково-дослідна робота цього періоду стала вагомим кроком у процесі вивчення пам'яток культури регіону та має значний вплив на організацію діяльності історико-культурних заповідників у наш час.

Література:

1. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні. 1917–1990. Київ : Вища школа, 1991. 274 с.
2. Артюх В., Мацкевой Л., Козак В., Симферовская Ж., Боднар Г. Работы на территории Львова и Львовской области. *Археологические открытия 1975 года*. Москва : Наука, 1976. С. 296–297.
3. Ауліх В., Герета І., Пеняк С., Петегиріч В., Ратич О., Терський В., Цигилик В. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. Київ : Наукова думка, 1982. 308 с.
4. Багрий Р. Раскопки во Львове. *Археологические открытия 1980 года*. Москва : Наука, 1981. С. 226–227.
5. Бадяк В. Реалії та імітація охорони пам'яток культури Львова в роки застою. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Гуманітарні науки*. Вип. 10. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. С. 439–457.

6. Вуйцик В. Держаний історико-архітектурний заповідник у Львові. Львів : Каменяр, 1991. 128 с.
7. Годованок О. Найдавніші оборонні споруди на Замковій горі в м. Острозі. *Археологічні дослідження на Україні в 1969 р.* Вип. 4. Київ : Наукова думка, 1972. С. 318–322.
8. Годованок Е. Надвратные башни городских укреплений Острога и Дубно *Строительство и архитектура* Вип. 5. Москва : Октябрь, 1969. С. 33–36.
9. Годованюк О. Вплив готики на муроване монументальне будівництво Волині кінця XIV –XVI ст. *Архітектурна спадщина Волині : збірник наукових праць*. Вип. 1. Рівне : ПП ДМ, 2008. С. 9–21
10. Заремба С. Нариси з історії українського пам'яткознавства *Праці центру пам'яткознавства НАН України і УТОPIK*. Київ : ТОВ «Видавництво Аратта», 2002. С 184–185.
11. Кот С. Культурна спадщина. Енциклопедія історії України. Т. 5: Кон – Кю / редкол. : В. Смолій (голова) та ін. ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2008. С. 241.
12. Кучинко М. До питання про оборонні укріплення середньовічного Луцька. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди.* : Матеріали ХХVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції Луцьк, 9–10 листопада 2007 р. Вип. 26. Луцьк : ПП «Терези» 2007. С. 29–32.
13. Кучинко М. Археологічні рятівні роботи на Волині. *Археологія*. Вип. 19 Київ : Наукова думка, 1976. С. 107–108.
14. Малевская М. Архитектурно-археологические исследования на территории Луцкого Верхнего замка. *Старий Луцьк : науково-інформаційний збірник*. Вип. 12. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. С. 134–165.
15. Прищепа Б., Позіховський О., Бондарчук О. Дослідження в Острозі по вул. Академічній. *Спадщина» імені князів Острозьких : Острозький краєзнавчий збірник* Вип. 6. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 335–337.
16. Свешніков І. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до н. е. Київ : Наукова думка, 1974. 207 с.
17. Терський С. Старожитній Лучеськ у світлі археології. *Старий Луцьк : науково-інформаційний збірник*. Вип. 5. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 1998. С. 12.
18. Трегубова Т., Мих Р. Львів. Архітектурно-історичний нарис. Київ : Будівельник, 1989. 270 с.
19. Федорова Т. Правова основа діяльності національних та державних історико-культурних заповідників в Україні 1918–2013. *Військово-історичний меридіан Електронний фаховий журнал* Вип. 2(12). Київ, 2016. С. 111–121. URL: [http://resource.history.org.ua/ file:///C:/Users/User/Downloads/0013721.pdf](http://resource.history.org.ua/file:///C:/Users/User/Downloads/0013721.pdf)
20. Хведась А. Острозький державний історико-культурний заповідник : путівник. Львів : Каменяр, 1985. 56 с.